

СПОГАДИ

НЕВІДОМИЙ СПОГАД ПРО ДМИТРА ДОРОШЕНКА

(підготовка до друку, передмова і примітки Григорія Кураса)

8 квітня цього року виповнилося 125 років від дня народження нашого славного земляка, видатного українського історика Дмитра Івановича Дорошенка. Серед численних публікацій про нього особливе місце посідають спомини його колег, друзів, учнів. Саме завдяки цим свідченням сучасників ми знаємо сьогодні, якою він був неординарною й прекрасною людиною. Писати про Д. Дорошенка почали майже одразу після його смерті. Перший невеликий спогад вмістив його колега В. Гришко¹. Невдовзі з'явився теплий спомин історика І. Борщака². У 1953 р. побачив світ спеціальний випуск «Українського Літопису», присвячений пам'яті видатного вченого-патріота. В цьому малодоступному нині виданні вміщено низку цінних спогадів, передусім Н. Дорошенко, О. Шульгина, І. Токаржевського-Карашевича, Б. Крупницького та інших³. Гарний спомин про історика залишив і В. Міяковський⁴. Зрозуміло, що кожний з них подавав якусь нову, інколи зовсім невідому інформацію. Свого часу автор цих рядків розшукав невеликий спомин про Д. Дорошенка, який, очевидно, теж додає деякі цікаві штрихи до портрета нашого земляка.

Спогад був написаний І. Калиновичем на прохання невтомного архівного діяча В. Міяковського. Приблизну дату написання можна встановити завдяки листу останнього до автора від 26 вересня 1963 р. Директор Архіву-Музею Української Вільної Академії Наук (УВАН) писав, що для музею не звично повертати прийняті матеріали і просив повернути писаний олівцем примірник⁵. Отже, спомин був написаний незадовго до цього. Враховуючи, що ім'я автора практично невідоме, дозволю собі коротко зупинитись на його особі. Іван Калинович народився 27 травня 1893 р. в Кременчуці на Полтавщині. Був капітаном царської армії, а в часи української революції командував куренем, брав участь в Першому зимовому поході. Відважний вояк дослужився до полковника Армії УНР. Після поразки визвольних змагань був інтернований в польських таборях. Лише у 1922 р. йому та деяким іншим старшинам вдалося виїхати до Чехословаччини для закінчення навчання. В Українській Господарській Академії в Подєбрадах він отримав ступінь інженера. В подальші роки І. Калинович працював агрономом в Галичині, згодом через переслідування польської влади виїхав до Закарпаття. Там він учителював і займався громадською працею. За участь в організації січей був заарештований мадярами і запроторений до концтабору. З великими труднощами звільнився і переїхав з родиною до Німеччини. Був діяльним в Українській громаді і став досить близьким до гетьмана Павла Скоропадського. Після капітуляції Німеччини інж. Калинович деякий час працював в Мюнхені. А потім, як і більшість емігрантів, виїхав до США. Як відданий та видатний гетьманець, належав до Вищого Проводу Гетьманського Руху, був членом Ради. В Америці він дописував до преси, де ділився з читачами своїми спогадами учасника визвольних змагань. Як свідчив його побратим і щирий приятель В. Вакуловський, І. Калинович мав дуже добру пам'ять і був просто ходою енциклопедією⁶. Помер він 26 квітня 1973 р.

Машинопис спогадів з деякими правками автора зберігається в невеликому архіві І. Калиновича (Ф.18) в УВАН (США). Текст подається повністю, без будь-яких змін із збереженням лексичних і стилістичних особливостей автора. Виправлені лише описки та явні помилки. Скорочення розкриті в квадратних дужках. Коментарі винесено на кінець публікації.

¹ Гришко В. Останні дні професора Дмитра Дорошенка // Український Робітник (Торонто). – 1951. – 13 квітня.

² Борщак І. Дмитро Дорошенко (1882 – 1951) // Україна (Париж). – 1951. – Ч. 5. – С. 374 – 377.

³ Український Літопис (Авгсбург). – 1953. – Ч. 1.

⁴ Міяковський В. Мій спогад (Д.І.Дорошенко) // Недруковане й забуте. Нью-Йорк, 1984. – С. 427 – 429.

⁵ Архів І.Калиновича. – УВАН у США. – Ф. 18.

⁶ Вакуловський В. Помер полк.-інж. Іван Калинович // Америка (Філадельфія). – 1973. – 26 травня.

ПРОФЕСОР ДМИТРО ІВАНОВИЧ ДОРОШЕНКО

За пана проф.Д.Дорошенка я чув багато, читав про нього. Але перший раз побачив його в Подєбрадах, в 1922 році. Він завше був елегантські вдягнений, завше урівноважений, привітний і треба просто сказати, він був гарний як мужчина. Моя швагрова, яка в ті часи студіювала на «Високій школі соціальної опіки» в Празі, до цього часу згадує проф.Д.І.Дорошенка, він зробив на неї велике вражіння і вона, щоб регулярно його бачити, записалася на його виклади по «Історії козаччини». Отже восени 1922 р. був заложений «Союз студентів-хліборобів». Було наннято три кімнати під домівку. На початках записалося до 30 душ. Головою був студ[ент] Василь Мурашко ¹, секретарем – автор цих рядків. Щоб заложити тверді підвалини, ухвалено було запросити проф.Д.І.Дорошенка і просити його прочитати курс «Історії козаччини». Він дав згоду. Одного дня, в суботу, появилось оголошення, що «Професор Д.Дорошенко, сьогодні, в 6 годин вечора починає цікл викладів з «Історії козаччини»: «Гості вітани!» Сіли скромненько, почався виклад. Нараз двері відчинилися і ми побачили п. Ректора Академії, проф. Шовгеніва ², за ним більшість професури і студенти. Ректор звернувся до професора Дорошенка з пропозицією перейти до великої аудиторії: «про козаччину хочуть знати не лише «студенти-хлібороби», а всі ми, всі українці». На це проф. Д.Дорошенко дуже чемно відповів, що його запросив «союз студентів-хліборобів», тому він не може перенестися з цього помешкання. Але всі якось розмістилися. Тут я побачив, який авторитет мав проф. Д.Дорошенко у всіх українців. Викладав він чудово. Мова його була бездоганна. Ця поява проф. Д.Дорошенка в домівці «студ[ентів] хліборобів» одразу поставила цей союз на солідні тори. Після того проф. Д.Дорошенко був частим гостем в Подєбрадах взагалі. Але він був дуже інтелігентною та лагідною людиною, тому полк[овник] Мурашко своїми бравурно-військовими виступами часто доводив його до розпуки. В Подєбрадах організувався театральний гурток, відбувалися академії. Участь в них приймала Наталія Михайлівна Дорошенко ³, артистка державного театру в Києві, в році 1918. Крім того, вона чудово декламувала. Кілько разів відбувалися засідання, на яких бували п. Тимофіїв ⁴, граф Монтрезор ⁵, ну і проф. Дорошенко. Нарешті я від'їхав по закінченню Академії і короткого перебування на Карпатській Україні, до Польщі – в Галичину, де, в Золочеві, був повітовим агрономом з рамена «Сільського Господаря».

Тут почув я, що п. проф. Д.Дорошенко викладає на «Богословському Факультеті Варшавського Університета». З цього я заключив, що його діяльність на посаді міністра закордонних справ Гетьманщини не пошкодила йому в колах УНР, бо він був загально признаний український діяч, науковець. Він, так би мовити, репрезентував укр[аїнську] націю в очах навіть ворогів. Пригадаймо його генерал-губернаторство в Галичині і Буковині. Тут він показав надзвичайний такт, административну умілість і щирю опіку над українським населенням його генерал-губернаторства. Відома була його діяльність по улаштуванню галицької інтелігенції на початках Першої світової війни, був виарендований дім, де вивезени брати з західних земель могли перебувати перед від'їздом. Та і самий від'їзд відбувався не «етапом», а пасажирським потягом з полицаем. Про це я довідався від пароха Золочева о. Шамбеляна Стефана Юрика ⁶, який часто закликав мене на обіди, підвозив. «Я лише реванжуюся за ту велику поміч, яку я діставав від «Комітета Допомоги» ⁷ в Києві, де головою був проф. Д.Дорошенко». Все це давало проф. Д.Дорошенкові ореол діяча з провідної верстви. Проф. Біднов ⁸, доктор Модест Левицький ⁹, були, перед Першою світовою війною, постійними спутниками проф. Д.Дорошенка в поїздах по слідах слави і смутку в історії українського народа. На вакаціях ця трійця виїздила як не на Хортицю, то до Почаєвської лаври, де недалеко було м. Берестечко, то до Батурина, то в район Чигирини і Суботова. Після Карпатської трагедії, з якої я вискочив надзвичайно щасливо і переконався, що народній вираз: «родився в сорочці» має сенз, бо одинікій я з шости дітей народився в сорочці, я опинився в Німеччині. З розмов з Скорописом Єлтуховським ¹⁰ узнав я, що проф. Д.Дорошенко є в Празі. Будучи активно включений в гетьманський рух, я все чув про нього. Його все чекали і нарешті він приїхав. Його ходили зустрічати. Був заснований комітет для укладення програми діяльності. Проф. Д.Дорошенко був головою, мене обрали секретарем. Членами були: др. Ю.Русов ¹¹, інж[енер] Шемет ¹² і ген[ерал] А.Вовк ¹³. Під час його побуту я зауважив, що проф. Д.Дорошенко не був вузько партійним. Деколи

йому, в жартівливій формі, нагадували, що він гетьманець. Але він в тому ж тоні відповідав: «Так, я гетьманець, але я належу ще всій Україні». І не раз на засіданні Гетьманської Управи повставало питання, як вийти з положення? Дмитро Іванович з цим не погоджується! Не дивлячися на це якось виходили... УУД¹⁴ в Празі не могла на підставі «параграфу» виставити йому посвідку, бо здається бабка не була арійкою. Тому пан Гетьман¹⁵ дав мені наказ добитися у дра Сушка¹⁶ виставлення посвідки. Кілько день потратив я на доводи і нарешті вдалося. Тоді і Празька УУД могла виставити.

Після відхода Ю.Косача¹⁷ «Нація в поході»¹⁸ занепадає. Але появляється «Українська Дійсність»¹⁹. По технічним причинам, вона видавалася в Празі. Проф. Д.Дорошенко, будучи по природі людиною обережною, не хотів нічого очолювати, але погодився редагувати і належав до складу редакційної колегії. Треба було відповідального редактора. На «свяченому» п. Гетьман покликав мене і сказав: «маєте прилично плачену посаду, тепер я вам даю одну безплатну: «відповідального редактора» «Української Дійсности». Чому? Подумайте ви-бо німці вже «обнюхали вас». Офіційним редактором був проф. Микола Пасіка²⁰. До редакційної колегії належав ще проф. Бірчак²¹ з Тернополя. На цій підставі у мене повстала ділова переписка з проф. Д.Дорошенком. Я описав йому, що я почув від інспектора Баберске²² і які 4 пункти я підписав. Полк[овник] Мурашко більше писав передовиці, часто не міг стриматися і чіпляв УНО²³. Баберське викликав мене і знаючі еквілібристику Мурашка, порадив повідомити редакцію в Празі, щоб ті статті де на кінці не має моєї підписі не містили. Першим пунктом стояло «жодного випадку проти УНО, другим – жодного випадку проти німецьких союзників. Завдяки обережності, спеціально проф. Д.Дорошенка і його точності, я з тих пір не мав поважних клопотів. Змістовні статті давав полк[овник] Борис Гомзин²⁴, це була людина «пера». Бувший гусарській старшина, 9-го гусарського Київського полку, що стояв в м. Василькові. З походження був татарин («гомза» по татарській «гроши»). В гетьманському русі його статті були в великій пошані за те, що збивав писання «козаків», які підлабужувалися до німців. Вони писали, що гетьман Сагайдачний і Богдан Хмельницький були такими ж самими ватажками, як Стенька Разин, Пугачов і Булавін. Одним з доказів, були назви міст Черкаси на Україні і Новочеркас на Дону. Німцям це подобалося, бо спрощувало їх панування на Україні, мовляв «ніякої державності на Україні не було». До УУД часто приходили «сторони», які приносили з собою історію Д.Дорошенка за 1918 р. і просили дра Сока[рата] Іваницького²⁵ зробити переклад на такий то сторінці, бо там є, що він за п. Гетьмана був сотником, або полковником. Др.С.Іваницький мав на це право, мав і печатку. Одного разу його трохи не натягнули. В історії було написано «осаул-хорунжий Крига». Полк[овник] Зеленецький²⁶ пояснював дру С.Іваницькому, що «осаул-хорунжий» в козачих військах означає сотника, по німецькому «капітана». Він доводив, що проф.Дорошенко остільки точний, остільки солідний, що помилки бути не може. Др.С.Іваницький виставив. Мене він не питав, але я чув, що на другий день він буде щось докінчувати і просив ще раз посвідку принести. Отже я попередив дра С.Іваницького, що «осаул» – це є ад'ютант, а хорунжий це прапорщик, або підпоручник і найшов йому в історії вираз «молодший осаул-хорунжий», «осаул-значковий (поручник)». Посвідка Криги на другий день була уневажена. На розі Ноллендорф пляц була пивна. Будучи секретарем при проф. Д.Дорошенкові, ми по праці заходили кілька разів на німецького «пільзнера». Я користаючися з нагоди, запитав одного разу: «Хто випустив з в'язниці перед повстанням Симона Петлюру?»²⁷ Дмитро Іванович подумав і з присушою йому делікатністю сказав: «Симон Петлюра сидів по німецькій «лінії». Ми знали, що Винниченко²⁸ веде працю по лінії соціалістичній і як удасться повстання, то буде «капітуляція» перед большевиками. Знали ми, що незалежно від того чи випустять чи не випустять С.Петлюру – повстання буде. Добре знали ми і, те, що у Винниченка і Шаповала²⁹ з Петлюрою не може бути згоди. Тому я попросив міністра правосуддя Вязлова³⁰, мого старого приятеля по «ТУП-у»³¹ випустити С.Петлюру. Як пам'ятаєте вони вже на Фастові не погодилися. Петлюра зірвав той мир, який був заключений в Москві проф. Оттоном Ейхельманом³², по наказу Винниченка. Був наказ фронтовим військам обстріляти потяг, що віз мир. Це перевів полк[овник] Царенко³³, командир І-го Чорноморського полку. Пізніше, ще пару разів

бачив я проф. Д.Дорошенка в Берліні, а одного разу їздив на Ангальтер бангоф з кількома нашими вітати професора з приїздом, була з нами і китиця квітів. Тішився, коли почув, що він виїхав до Канади і є президентом Укр[аїнської] Академії Наук. Але з великим сумом почув, що він повернув до Європи, а в скорому часі помер. Його поворот і смерть лишилися для мене великою загадкою. Знаю, що проф. Д.Дорошенко знав свою вартість. Знаю від чужих, що його всі шанували. Будучи в Елькарті ст[ейт] Індіана, розговорився я з власителем газолінстейшена* і узнав, що він був в Аугсбурзі і з Аугсбургу відвозив Гетьманівну Єлизавету Павлівну³⁴ до Оберсдорфу в Альгау. «Я би ніколи в такий час, коли по дорогах їздили большевики-москалі і хапали емігрантів, не поїхав би, але мене попросив професор Дорошенко. Йому я відмовити не міг». Проф. Д.Дорошенко належав до того гурта де були: Сергій Єфремов³⁵, Прокіпович³⁶, Ніковський³⁷, Євгеній Харлам[пович] Чикаленко³⁸, Вілінський³⁹, Черняхівська⁴⁰. Це були дуби, стовпи, підвалини українського народу, вони не були гнучки, не ішли на компроміси, не захоплювались «новиною». І відчувши, що прийшов час, мода звертати на модерні шляхи, які були самогубством для маєстату України, вони відходили від проводу, щоб цім показати наступним поколінням, що це не наші українські шляхи! Похований він на Вальд-Фрід-Гофі в Мюнхені.

**Армянин Тауштіан.*

Джерела та література:

- ¹ Мурашко Василь – політичний діяч.
- ² Шовгенів Іван (1874 – 1943) – гідротехнік і меліоратор. Перший ректор Української Господарської Академії в Подебрадах. Батько Олени Теліги.
- ³ Дорошенко Наталія (1888 – 1970) – українська артистка і громадська діячка, дружина Д.Дорошенка.
- ⁴ Тимофіїв Михайло – укр. державний діяч, товариш міністра продовольства в уряді С.Остапенка. З 1920 р. член Українського Союзу хліборобів-державників.
- ⁵ Монтрезор Адам – граф, визначний діяч гетьманського руху. Чоловік дочки П.Скоропадського Марії. Пропав безвісти під час Другої світової війни в Польщі.
- ⁶ Юрик Степан (1868 – 1937) – галицький політичний і громадський діяч, парох м. Золочева.
- ⁷ Комітет допомоги населенню Півдня Росії, що постраждало від воєнних дій – Українська допомогова установа в Києві, яка діяла в 1914 – 18 рр. на території всієї України. Опікувалася біженцями, в тому числі вивезеними російською владою з Галичини й Буковини та українськими воєнками австро-угорської армії, що опинилися в російському полоні. Головою був В.Ігнатович, заст. Д.Дорошенко.
- ⁸ Біднов Василь (1874 – 1935) – історик церкви, освітній і громадський діяч.
- ⁹ Левицький Модест (1866 – 1932) – громадський діяч і письменник, лікар.
- ¹⁰ Скоропис-Йолтуховський Олександр (1880 – 1950) – відомий український громадсько-політичний та державний діяч, публіцист. Ідеолог та провідний діяч гетьманського руху.
- ¹¹ Русов Юрій (1895 – 1962) – біолог та іхтіолог, громадський діяч. Син Олександра та Софії Русових.
- ¹² Шемет Сергій (1875 – 1957) – громадський і політичний діяч. Особистий секретар П.Скоропадського. Провідна постать гетьманського руху.
- ¹³ Вовк Андрій (1882 – 1969) – політичний і військовий діяч, генерал-полковник армії УНР.
- ¹⁴ Українська Установа Довір'я – установа для допомоги українцям у Німеччині часів III Рейху. Діяла з 1938 до квітня 1945 р. Заходами УУД звільнено близько 50 тис. українських військовополонених. Філії в Празі, Відні, Лодзі.
- ¹⁵ Скоропадський Павло (1873 – 1945) – гетьман Української держави у 1918 р.
- ¹⁶ Сушко Микола (1909 – ?) – український студентський діяч. У 1938 – 1945 рр. очолював УУД в Німеччині. По війні видавець у Зальцбурзі.
- ¹⁷ Косач Юрій (1909 – 1990) – поет, белетрист, драматург.
- ¹⁸ Журнал гетьманського напрямку, виходив у 1939 – 1941 рр. (Берлін-Прага).
- ¹⁹ Орган Української Громади в Німеччині гетьманського напрямку. Виходив у 1940-45 рр. Газету фірмував І.Калинович.
- ²⁰ Пасіка Микола (1899 – 1969) – журналіст. Редагував «Українську Дійсність» у Празі (1943 – 1945).
- ²¹ Бірчак Володимир (1881 – 1952) – вчитель, суспільний діяч, письменник, редактор.
- ²² Очевидно, німецький цензор з відділу пропаганди.
- ²³ Українське Національне Об'єднання в Німеччині. Одна з двох дозволених німецьким урядом українських громадських організацій. Заснована 1933 р. з централею в Берліні. Займалася національно-виховною та культурно-освітньою працею. Відстоювала інтереси українських робітників та військовополонених.

- ²⁴ Гомзин Борис (1887 – 1965) – полковник армії УНР, письменник, діяч гетьманського руху.
- ²⁵ Іваницький Сократ (1897 – 1974) – правник, історик права.
- ²⁶ Зеленецький Гнат – у 1918 р. осавул (особистий ад'ютант) гетьмана в ранзі полковника.
- ²⁷ Петлюра Симон (1879 – 1926) – державно-політичний діяч, публіцист. Головний Отаман військ УНР, голова Директорії УНР.
- ²⁸ Винниченко Володимир (1880 – 1951) – політичний діяч, голова I Українського уряду, видатний український. письменник, драматург, маляр.
- ²⁹ Шаповал Микита (1882 – 1932) – український громадсько-політичний діяч, публіцист, соціолог і поет.
- ³⁰ Вязлов Андрій (1862 – 1919) – громадський, державний і політичний діяч. За гетьманату сенатор і міністр судівництва.
- ³¹ Товариство Українських Поступовців – таємна понадпартійна політична і громадська організація українців в Російській імперії, постала 1908 р. До ради входили В.Винниченко, М.Грушевський, Д.Дорошенко, С.Єфремов, І.Шраг, Є.Чикаленко, А.Вязлов та інші видатні українські діячі.
- ³² Ейхельман Отто (1854 – 1943) – український громадсько-політичний і державний діяч, правознавець.
- ³³ Царенко Є. – полковник, командир Чорноморського полку.
- ³⁴ Скоропадська Єлизавета (1899 – 1975), по чоловікові Кужим. Дочка гетьмана П.Скоропадського. З 1959 р. – керівник гетьманського руху.
- ³⁵ Єфремов Сергій (1876 – 1939) – видатний політичний діяч, публіцист, літературний критик і історик літератури.
- ³⁶ Прокопович В'ячеслав (1881 – 1942) – політичний і громадський діяч, педагог, публіцист і історик.
- ³⁷ Ніковський Андрій (1895 – 1942) – громадсько-політичний діяч, вчений, літературний критик.
- ³⁸ Чикаленко Євген (1861 – 1929) – визначний громадський діяч і публіцист, меценат української культури, агроном, землевласник.
- ³⁹ Вілінський Олександр (1872 – 1928) – український громадський діяч, один із засновників Центральної Ради, дипломат, всесвітньо відомий інженер, учений.
- ⁴⁰ Старицька-Черняхівська Людмила (1868 – 1941) – українська письменниця, літературний критик, громадська діячка.

